

ÅKE SJÖLIN:

Öberg om Vietnam

Recensionerna av J Ch Öbergs bok "Varför Vietnam" har präglats påtagligt av anmälarnas skiftande bedömningar av den av Öberg skildrade politiken.

Åke Sjölin gör här en saklig – och kritisk – detaljgranskning av boken.

Litteraturen om det svenska Vietnam-engagemanget har för någon tid sedan utökats med ett väsentligt källverk, ambassadören J Ch Öbergs "Varför Vietnam". Som redan titeln antyder är boken i många avseenden en komplettering av utrikesminister Torsten Nilssons 1981 utgivna "Åter Vietnam". Öberg, som ju var en av huvudaktörerna i sammanhanget, redogör detaljerat för såväl motiven för den svenska vietnampolitiken som för dess genomförande. Han lämnar upplysningar, som är nya även för den som har en ganska grundlig kännedom om vietnamproblemet. En särskild förtjänst är att han in extenso återger åtskilliga eljest svåråtkomliga dokument. Boken är intressant också på grund av vad som inte står i den.

Recensionerna var av ganska allmän natur och präglades påtagligt av recensenternas skiftande bedömningar av den av Öberg skildrade politiken. Någon saklig detaljgranskning av boken synes inte ha skett. Med några exempel avser jag visa att även en sådan kan vara av visst intresse. Jag följer härvid kapitelrubrikerna i boken.

Förord

Man får antagligen redan i första raderna av detta en förklaring till mycket av vad Öberg skriver. Han berättar där hur han 1962 som ung attaché kom ut till Indonesien med "ganska bestämda meningar om vad som hände i Sydostasien och Indokina". Dessa var baserade på hans ungdomserfarenheter i Frankrike av det franska kolonialkriget i Indokina, som han starkt ogillade. Öberg tycks sedan aldrig ha kunnat helt frigöra sig från des-

Ambassadör Åke Sjölin var ackrediterad i Saigon åren 1964–67.

sa förutfattade meningar. Genomgående i boken är sålunda, att han uppfattar den väpnade konflikt, som efter flera fredsår blossade upp i Vietnam i slutet av 1950-talet, som ett nationellt befrielsekrig. Vietnam var emellertid då sedan länge en självständig stat om också enligt vapenstillståndsavtalet i Genève 1954 provisoriskt delad på två administrationszoner med var sin styrelse.

Vad den nya konflikten gällde var därför i första hand om en kommunistisk regim under Hanoi-regeringens ledning skulle ersätta den icke-kommunistiska även i den södra zonen. Om så skulle ske kunde man med säkerhet förutse, att även Kampuchéa och Laos skulle komma att styras av kommunister, de Röda Khmererna respektive Pathet Lao (dominoteorin). Sydostasiens regeringar stödde i den situationen Saigon-regeringen eller förhöll sig neutrala. Intetdera hade varit möjligt, om man ansett, att Hanoi-regeringen förde ett nationellt befrielsekrig.

Aspen

Öberg lämnar en utförlig redogörelse för den med detta amerikanska kodnamn betecknade svenska aktionen för att förmedla informationer mellan de stridande parterna. Eftersom jag själv ingående behandlat "Aspen" i en artikel i SvT nr 1/1985, "Torsten Nilsson och Vietnam", avsgår jag från att ta upp den i det här sammanhanget.

Öberg medger själv att "Aspen" efter två års febril aktivitet "somnade in under våren (1968) för att förvandlas till en dammig dossier i utrikesdepartementets arkiv". Hans slutreflexion är att "Aspen" inte var till någon skada för

varken Sverige eller svenska intressen eller någon av de inblandade parterna. Vad kan man väl mer begära av svensk diplomati?" Möjligen kan man väl tänka sig något högre anspråk på en verksamhet, som i alla fall kostar mycket pengar.

Erkännandet

Öberg behandlar under denna rubrik vad han omväxlande kallar erkännande av DRV, erkännande av Nord-Vietnam, normalisering av våra förbindelser med Vietnam resp Nordvietnam och upprättande av diplomatiska förbindelser med DRV:s regering m m allt inexacta formuleringar, som vid närmare granskning visar sig svårtolkade.

Över huvud taget tillhör ju erkännandefrågor folkrättens mest komplicerade problem. När det gäller en stat, vars väg till självständighet varit så slingrande som Vietnams, blir de exceptionellt besvärliga, i all synnerhet som folkrättslära inte kunnat enas om bedömningen av viktiga avsnitt. Därtill kom att det i Vietnam fanns två regeringar, en i Saigon och en i Hanoi, som båda ansåg sig vara den enda lagliga.

För att bedöma Öbergs redogörelse räcker det dock att ha följande i tankarna:

1) Uppgåelsen i Genève 1954 utgick som ovan nämnts från att det bara fanns en vietnamesisk stat, även om den tillfälligt var uppdelad på två administrationszoner. Båda regeringarna byggde sin ställning på denna uppfattning, men de hade olika officiella namn på staten. I Saigon talade man om Republiken Vietnam (RV) och i Hanoi om Demokratiska Republiken Vietnam (DRV). Det är emellertid viktigt att komma ihåg, att det

ur dessa regeringars synpunkt rörde sig om samma stat, liksom Spanien under inbördeskriget kallades Republica Española av den republikanska regeringen och España av Franco-sidan. Den sk tvåstatsteorin hade före 1969 inte fått någon praktisk betydelse.

2) Man skiljer inom folkrätten mellan erkännande av en stat, erkännande av en regering och upptagande av diplomatiska förbindelser. Det rör sig alltså här om tre helt skilda saker, även om upptagande av diplomatiska förbindelser normalt också innebär erkännande av såväl stat som regering. Inte ens det är alldeles undantagslöst – jämför Storbritannien/Israel 1949.

3) När Sverige hösten 1957 röstade för RV:s upptagande i FN, vilket dock hindrades av Sovjets veto, innebar det enligt "slutklämmen" i såväl ambassadören Jarrings röstförklaring som i vår senare notifikation om erkännandet till RV:s regering att vi de jure erkänt "Vietnam" kort och gott.

Vi tog inte ställning till vad landet officiellt skulle kallas. Att vi ställde notifikationen till Saigon-regeringen torde ha berott på att den genom arrangemang i samband med Genève-uppgörelsen, för att tex citera den brittiska regeringens bedömning 1957, blivit "the sole Government entitled to represent the State of Vietnam in international affairs".

4) Vad Öberg kallar "erkännandet av DRV" skedde genom en av honom in extenso återgiven skrivelse den 9 januari 1969 från Torsten Nilsson till hans kollega i Hanoi-regeringen Nguyen Dut Trinh, i vilken Nilsson föreslår, att diplomatiska förbindelser skall upptagas mel-

lan de två regeringarna. Det finns inte ett ord om erkännande i skrivelsen.

Den som tog del av dessa grundläggande officiella dokument måste ha trott sig få en klar och entydig bild av händelseförloppet. Enligt denna skulle vi 1957 ha erkänt Vietnam som en enhetlig suverän stat, därvid följande det exempel som satts av flertalet andra länder. I anslutning härtill skulle vi ha upptagit diplomatiska förbindelser med regeringen i Saigon. Den senare utvecklingen i Vietnam skulle dock ha gjort att vi i januari 1969 beslöt att erkänna regeringen i Hanoi och uppta diplomatiska förbindelser med den i stället. Vi skulle alltså ha haft erkännandet av den kinesiska fastlandsregeringen som modell.

Boken är intressant också på grund av vad som inte står i den.

När man nu läser Öbergs bok finner man emellertid att vi folkrättsligt tycks ha baserat vår vietnampolitik på ett helt annat resonemang. Detta förefaller – Öbergs framställning är oklar – ha varit följande. När vi 1957 erkände "Vietnam" avsåg vi en stat, vars territorium omfattade den södra administrationszonen och vars nordgräns därför utgjordes av demarkationslinjen mellan de två zonerna. Vi skulle alltså redan 1957 som första och under dåvarande förutsättningar enda stat ha erkänt Vietnams delning. Genom brevet till Hanoi-regeringen skulle vi sedan ha erkänt ytterligare en stat, vars territorium utgjordes av den norra administrationszonen.

I intetdera fallet underrättade vi dock

motparten om den avsedda begränsningen av det svenska erkännandet.

Av flera skäl förefaller denna uppläggning föga trovärdig. Den har emellertid legat till grund för åtskilliga uttalanden av den svenska regeringen. Det vore alltså fel att bara skylla på Öberg. Men inte är resonemanget lätt att begripa.

Sveriges bistånd till DRV

Öberg berättar att regeringen redan i ett tidigt skede av kriget "förklarat att svenska biståndsinsatser i de båda Vietnam, Nord som Syd, var att vänta", och att en arbetsgrupp tillsattes av utrikesministern för att förbereda detta. Öberg fick i uppdrag att koordinera gruppens arbete och att svara för dess förbindelser med utrikesministern. Som enda ytterligare medlemmar i gruppen utsågs tre på den tiden unga UD-tjänstemän, Ethel Ringborg, Rolf Ekéus och Ulf Svensson.

Enligt Öberg överlät utrikesministern "helt på oss tjänstemän att komma överens om hur biståndet till DRV skulle utformas". Detta bistånd avsågs ursprungligen bli en samnordisk angelägenhet. Arbetsgruppen utvidgades därför under någon tid med en tjänsteman från vardera Danmark, Norge och Finland. Grannländerna drog sig emellertid på ett ganska tidigt stadium ur det planerade samarbetet. Sverige fortsatte därför ensamt att förbereda vad som skulle bli vårt dittills ojämförligt mest kostnadskrävande biståndsprogram.

Så långt Öberg. Vilken inriktning det svenska biståndet avsågs få framgick förmodligen av två av Ringborg, Ekéus och Svensson gemensamt skrivna artiklar i "Tiden" nr 9 och 10/1969. I dessa utvecklades vad de ansåg böra vara de

för svenskt u-landsbistånd vägledande principerna. Deras argumentation var baserad på en stark tro på socialism och jämlikhet som utvecklingsbefrämjande faktorer och en motsvarande misstro till privata företags betydelse i sammanhanget. Den svenska hjälpen ansåg de därför böra riktas till "länder med ett socialistiskt ekonomiskt system och icke-socialistiska länder, vars regering svarar på ett ökat tryck underifrån genom en aktiv reformpolitik." Sverige borde i de sistnämnda länderna "medverka till att öka trycket underifrån", förmodligen en av de mest äventyrliga målsättningar som någonsin rekommenderats för svensk u-landspolitik. Ett socialistiskt ekonomiskt system finns väl egentligen bara i vad vi i dagligt tal kallar kommunistländer.

Bland övriga huvudpunkter i programmet kan nämnas "kollektivisering av jordbruket i form av jordbrukskooperation" och industribistånd, som skulle reserveras för statliga (och därför vanligtvis mycket stora) och kooperativa projekt.

Ekéus och Svensson kom enligt Öberg "att bli de verkliga arkitekterna bakom all planering av det svenska biståndet till DRV". Det är därför inte överraskande, att man i detta tycker sig känna igen några av tankegångarna i "Tiden"-artiklarna.

Ett kongresstal och dess följder

Öberg beskriver i detta kapitel bl a hur det sålunda utarbetade biståndsprogrammet utsattes för hård kritik såväl i Sverige som utomlands och då särskilt i USA. Grannländerna ansåg sig inte böra fort-

sätta samarbetet med Sverige. Tjänstemän inom UD anmälde betänkligheter. Kritiken ledde dock inte till något resultat. Regeringen lät sig inte påverkas, utan den för våra förhållanden mycket stora biståndsaktionen drogs igång. Jag kan inskjuta att jag själv inte tillhörde de av Öberg avsedda kritiska tjänstemännen. Jag var vid den tid det gällde generalkonsul i Västberlin och hade inte med saken att göra.

Först nu, när jag läser Öbergs bok, finner jag att jag ändå oavsiktligt förekom i marginalen. Jag hade ju ingen aning om att författarna till "Tiden"-artiklarna sysslade med bistånd till Vietnam. Mina erfarenheter som beskickningschef i redan då 13 sinsemellan mycket olikartade u-länder sade mig emellertid, att det av dem i "Tiden" skisserade programmet var, låt oss säga, föga ändamålsenligt. Jag skrev därför en åtta sidor lång promemoria i vilken jag redovisade skälen för min kritiska bedömning. Den skickade jag till Ethel Ringborg, som var den enda av de tre som jag kände personligen. När jag nu 15 år senare läser igenom promemorian finner jag den anmärkningsvärt aktuell. I dag hade jag skrivit detsamma, bortsett från att jag hade skrivit verben i singularis.

Såväl den inhemska som den utländska kritiken mot det svenska biståndsprogrammet gällde ju ursprungligen dess principiella inriktning och tidpunkten för dess igångsättande. En helt annan sak är att man i Sverige och bland biståndssamarbetare på platsen senare påstått att enskilda projekt som tex Bai Bang varit tekniskt och organisatoriskt illa utformade. Eftersom Öberg säger sig skola skriva en särskild bok om dessa projekt

väntar jag med eventuella kommentarer till dess den utkommit.

Song My

Öberg ägnar stort utrymme och en dikt åt Song My – (My Lai) massakern, då en amerikansk trupp under en militär operation dödade ett stort antal civila vietnameser, även kvinnor och barn. Det var en upprörande händelse, som ingen försvarar. Den ursäktas inte av några förklaringar.

Den franske asienexperten Jean Lartéguy – ingen speciell vän till USA – gör ändå en jämförelse med massmördandet i Hué, när staden under Tet-offensiven i

Förmodligen en av de mest äventyrliga målsättningar som någonsin rekommenderats för svensk u-landspolitik.

februari 1968 ett par veckor hölls besatt av Hanoi-regeringens trupper, närmare bestämt 5. och 324. divisionerna. Han skriver i sin bok om kriget: "Man har enligt min åsikt talat för mycket om My Lai; inte tillräckligt om Hué. My Lai utplånar inte Hué, lika litet som Hitlers brott utplånar Stalins.

Sedan är det antalet: 5 800 döda mot 128 (Öberg anger här 504, endera siffran måste vara fel). Och dessutom omständigheterna; å ena sidan en ynkelig löjtnant, som har blivit alldeles galen, skjuter under en militär operation på obehäpnade civila, och å den andra en politisk organisation, som består av gamla politiska kämpar och höga officerare, beslutar döda tusentals människor och

låter sedan kallblodigt verkställa domarna. I lugn och ro. Det är det som gör skillnaden." Många av de dödade i Hué torterades först. Några begravdes levande. Bland offren var många av universitetets professorer och studenter. Hela familjer utrotades inbegripet spädbarn. Händelserna i Hué blev allmänt kända, säkert också av Öberg, omedelbart efter det att staden den 24 februari 1968 återerövrades. Bla skrev Oriana Fallaci om dem. De tycks emellertid inte ha föranlett någon reaktion alls från Öbergs sida. I boken skriver han blott om hur under Tet-offensiven "befrielsearméns flagga vajade över fästningen i Hué dag efter dag".

My Lai-incidenten hände den 16 mars 1968 men blev allmänt bekant först hösten 1969, 20 månader senare. Då greps Öberg rimligt och lovvärt av en stor indignation, som bla resulterade i hans dikt. Han skriver själv att "Det var nödvändigt och riktigt att reagera när nyheterna om Song My nådde vår världsdal. Det är ytterst en fråga om mänsklig ansändighet. En fråga om självrespekt. En fråga om trovärdighet för och trohet till de värderingar vi bekänner oss till."

Allt detta måste man ju hålla med om, men man noterar att Öberg reagerade mycket selektivt. De verkligt stora massakrerna på civila ägde rum under Hanoi-arméns slutliga offensiv söderut våren 1975. Bara som ett exempel kan nämnas vad som hände på vägen mellan Pleiku och Tuy Hoa vid kusten.

Här angreps en tre svenska mil lång

kolonn av flyktingar, uppskattade till mellan 100 000 och 250 000, hänsynslöst med artilleri och granatkastare. Antalet dödsoffer kan man inte ens gissa. Vid en liknande händelse 1972 lär omkring 20 000 civila flyktingar från Quang Tri ha dödat av nordvietnameserna. Liksom i My Lai gällde det i båda fallen obeväpnade personer, som råkade befinna sig i ett område där militära operationer pågick. Man kan säga att Pleiku-vägen var ett My Lai i jätteformat, men det inspireade inte Öberg till att skriva något poem.

Till historien hör att den i My Lai ansvarige befälhavaren ådömdes livstids straffarbete (sedermera avkortat), under det att man inte hört något om åtgärder för att straffa de för Hué och Pleiku-vägen ansvariga. Inte lär man väl få göra det heller.

Öbergs framställning kan motivera åtskilliga andra kommentarer, men det får räcka med ovanstående exempel.

"Varför Vietnam" är ändå ett värdefullt bidrag till vår vietnamlitteratur. Den är välskriven och lättläst och ger en nästan överraskande öppen inblick i verksamheten i Sophia Albertinas palats. För framtida forskare blir den en viktig primärkälla. Eftersom Öbergs syfte med boken är att förklara och försvara den svenska vietnampolitiken – därav titeln – så har den emellertid blivit mycket ensidig. Den lär därför inte komma att representera den definitiva historieskrivningen rörande vårt vietnamengagemang.